

Sáfrányné Molnár Ilona Mónika

A kompetenciamérések gendervizsgálati megközelítésben

2002-től az Oktatási Hivatal minden évben megszervezi és lebonyolítja az országos kompetenciamérést szövegértés-szövegalkotásból és matematikai eszköztudásból. A tanulmány a 2010-ben és 2011-ben végzett 10. évfolyamos országos kompetenciamérések fővárosi fenntartású oktatási intézményekre vonatkozó szövegértés-szövegalkotás eredményeit elemzi a nemek szerinti megoszlás szempontjából. Az elemzés kitér a szövegtípusok és a gondolkodási műveletek szerinti eltérések jellemzőire, a képzési forma (iskolatípus) és a képességszintek szerinti különbségekre. A két év mérései alapján egyértelműen körvonalazódik, hogy szignifikáns különbség van a fiúk és a lányok teljesítménye között. A legjellemzőbb teljesítménykülönbség az értelmezést és a szövegalkotást igénylő feladatok területén jelentkezik. Néhány kivételtől eltekintve az összes kérdést közel azonos szinten vagy magas százalékpont-különbséggel a lányok választották meg jobban a kompetenciamérések során.

Bevezetés

A Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet a 2006/2007. tanév óta készít elemzéseket a 10. évfolyamok fővárosi kompetenciaméréseiről. Ezek a vizsgálatok a főváros fenntartásában működő középiskolákra (gimnáziumok, szakközépiskolák és szakiskolák) vonatkozó eredményeket tartalmazzák a szövegértés-szövegalkotás területén. Az évente rendszeresen ismétlődő, a hatodik, a nyolcadik és a tizedik évfolyamra vonatkozó kompetenciaméréseket 2002-től szervezte és bonyolította le az Oktatási Hivatal Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont. Csupán 2005-ben nem volt országos szintű mérés, de a Fővárosi Önkormányzat a fenntartásában működő középfokú oktatási intézményekben (csak a 10. évfolyamon) ekkor is mérte a tanulói kompetenciákat. A mérés a matematikai eszköztudásra és a szövegértés-szövegalkotási kompetenciára vonatkozott, a 2004. évi mérés tapasztalatait és feladatlapjait vette alapul. A feladatlapok értékelése minden évben – a 2005-ös mérés kivételével – központilag, reprezentatív mintavétel alapján történt. A reprezentatív minta egyéni eredményeiből iskolán belül képzéstípusonkénti iskolai, fenntartói és országos szintű összesített statisztikai eredmény születt, amelyet az OH OKÉV Közoktatási Mérési és Értékelési Osztálya készített. A Mérei Ferenc Pedagógiai Intézet mérés-értékelési szakértői ezen adatokból állították össze az elemzés alapjául szolgáló táblázatokat és ábrákat. Ezt követően az érintett területek szakértőinek bevonásával a fővárosi fenntartású iskolákra vonatkoztatva elkészítették a statisztikai eredmények elemzését, amely segíthette a pedagógusokat az iskolájukra jellemző adatok értelmezésében (Póta et al. 2008).

Az országos kompetenciamérés jellemzői

A közoktatás rendszerére vonatkozó fejlődési irányok között prioritást élvez az alapkészségeknek, kulskompetenciáknak, a társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedést segítő ismereteknek, készségeknek a fejlesztése. Az ehhez szükséges hatékony és sikeres tanulási utak megtalálásához nyújthat segítséget a korrekt és alapos helyzetfeltárás, a pedagógiai diagnosztika. Ennek egyik lehetséges módja a kompetenciaalapú mérések elvégzése, mivel konkrét, mérhető és összehasonlítható információkat nyújt az egyes intézmények tanulói körének összetételéről. A mérések eredményeként megszülető adatok támpontot jelenthetnek

egy-egy tanulási szakasz kezdetén a célkitűzések, az oktatási feladatok megfogalmazásához, az aktuális pedagógiai döntések előkészítéséhez, megalapozásához, az optimális pedagógiai eljárások, tanítási módok kiválasztásához. A diagnosztikus értékelés segítségével részletes információkat szerezhetünk a fejlesztéshez a mérés eredményeinek diagnosztikus elemzésével és az eredményeknek a megfelelő referenciaadatokhoz történő viszonyításával (Vidákovich 1990).

A mérés célja és feladata

A kompetenciamérés elsősorban azt vizsgálja, hogy a tanulók képesek-e az iskolában elsajátított tudásukat, képességeiket alkalmazni, további ismeretszerzés céljából felhasználni. Rendelkezik-e azzal az eszköztudással, amely további fejlődésükhöz elengedhetetlen, mivel ezeknek a készségeknek a hiánya vagy alacsony színvonalú megléte alapjaiban akadályozza nemcsak a sikeres tanítási-tanulási folyamatot, de az iskola elvégzése utáni társadalmi beilleszkedést is. Oka lehet továbbá a viselkedésbeli problémák kialakulásának vagy erősödésének, az iskolai konfliktusok eldurvulásának, egyre több kudarc kényszerű elviselésének, a frusztrációnak. Ennek az eszköztudásnak a vizsgálandó területeit, azaz az országos kompetenciamérés céljait a mérés tartalmi kerete mutatja be részletesen, és egyben meg is határozza a mérés tesztjeinek feladat-összeállítási elveit (Balázs et al. 2006).

A mérés szövegtípusai

A Nemzeti Erőforrás Minisztérium minden évben kiadja az országos kompetenciamérés feladatairól és jellemzőiről szóló kötetet, amelynek az a célja, hogy megismertesse a tanárokat az egyes feladatok mérési jellemzőivel és statisztikai paramétereivel. A fővárosi fenntartású középiskolák eredményeinek elemzéséhez e kötet és a fent hivatkozott *Tartalmi keret* terminológiáját használtam fel. E szerint az alábbi szövegtípusok fordulnak elő a mérőlapokon:

- Elbeszélő típusú szövegek: azok a folyamatos, összefüggő írásos szövegek, amelyeknek a célja egy történet elbeszélése vagy események, személyek, tárgyak, problémák stb. leírása. Fő jellemzőjük, hogy az olvasó érzelmi bevonására irányulnak. Gyakran fiktív, képzeletbeli elemeket tartalmaznak, ezáltal az olvasót aktív befogadói részvételre készítik.
- Magyarázó típusú szövegek: azok a tudományos, illetve ismeretterjesztő szövegek, amelyek elsősorban ismeretet közölnek, hangvételük higgadt, tárgyyszerű, és fő céljuk a tájékoztatás. A tankönyvi szövegek többsége is ebbe a típusba sorolható.
- Dokumentumtípusú szövegek: verbális közlést és tipográfiai jeleket, képeket, rajzokat is tartalmaznak, megértésükben a szöveg elrendezésének, a verbális és nem verbális jelek összjátékának különösen nagy a szerepe. E szövegtípus segítségével kaphatunk képet arról, hogy a tanuló hogyan igazodik el a mindennapi szituációkban és az azokhoz tartozó köznapi szövegekben (Balázs et al. 2006).

Egy szövegértési feladatlap összeállítása túlmutat egy feladatlap elkészítésének általános didaktikai szabályain és a mérésmetodológia alapkövetelményein, mivel az összeállításkor többféle integrációs folyamatot is figyelembe kell venni:

- Annak ellenére, hogy a magyartanár állítja össze a feladatlapot, mégsem csak szépirodalmi, hanem különböző típusú szövegekkel kell dolgoznia.
- A szövegértés szintjeinek megállapítása és szakszerű alkalmazásuk komoly szövegnyelvészeti és kognitív ismereteket igényel.
- A szövegértést célszerű tágabb keretben, az általános információfeldolgozás keretében kezelni (Bácsi-Sejtes 2009).

Amennyiben egy szaktanár készít tanítványai kompetenciamérésére feladatlapot, figyelembe kell vennie, hogy a szövegértés és -alkotás tantárgyközi kulturális kompetencia, ezért nem köthető kizárólagosan a magyar nyelv és irodalom műveltségi területhez. Ennek a sajátosságnak meg kell jelennie a tesztlap szövegeinek sokféleségében is, hiszen irodalmi és nem irodalmi szöveget egyaránt jó, ha tartalmaznak a mérőlapok. A tesztek összeállításánál tehát törekedni kell arra, hogy különböző típusú szövegek szerepeljenek bennük (az országos kompetenciaméréshez hasonlóan). Arra is érdemes figyelni, hogy a szövegek megszerkesztettsége, szóincse és stílusa alkalmazkodjon a mérésben részt vevő korosztály életkorából fakadó sajátosságaihoz, és témája az érdeklődésüket is ébren tartsa. A szövegek terjedelmének meghatározásakor figyelembe kell venni a tesztlap megírására szánt idő mennyiségét és a már lezajlott mérések tapasztalatait, mivel általában egy tanítási óra áll a tanulók rendelkezésére. Ez a szempont érvényesül természetesen a feladatok és az itemek számának a tervezésénél is.

Szövegértési műveletek

A szövegek olvasását követően a feladatok megoldásakor a tanuló különböző szövegértési műveleteket hajt végre, ezekkel bizonyítja, hogy megértette a szöveget. Minden művelettípus a szöveg globális megértését szolgálja. A tesztekben a következő szövegértési műveletek végrehajtására volt szükség:

- A szöveg információinak azonosítása, visszakeresése: ez a művelet egy vagy több szó szerinti vagy rejtetten jelen lévő elem visszakeresését és azonosítását kívánja meg a tanulóktól. Az ilyen típusú feladatokhoz olyan, az aktuális olvasási élményen alapuló tudásra van szükség, amely a szövegben való tájékozódás feltétele. A művelet nehézsége elsősorban a visszakeresendő elemek számától, azok kapcsolódásának módjától, a visszakeresést meghatározó kritériumok mennyiségétől és minőségétől függ. E művelettípusba tartoznak egyrészt a *ki*, *mit*, *mikor* stb. típusú kérdések, másrészt a kérdésben szereplő kifejezések szinonimáinak azonosítását igénylő feladatok.
- A szövegben lévő logikai és tartalmi kapcsolatok, összefüggések felismerése, egyes szövegelemek funkciójának meghatározása: a szöveg olvasása közben a befogadó különféle, szövegen belüli és szövegek közötti kapcsolatok, tartalmi és logikai összefüggések hálózatát alkotja meg. A szöveggörnyezetből kell egy adott cselekedetnek, történésnek az okaira vagy céljaira vonatkozó következtetéseket levonni. Ebbe a művelettípusba soroljuk a szöveg tartalmi, logikai és szerkesztésbeli elemeire vonatkozó kérdéseket, valamint az általánosítást, a szöveg belső összefüggésrendszerének és utalásainak felismerését igénylő feladatokat. Itt természetesen a hosszabb szöveges feleletalkotó választ igénylő feladatok a jellemzőek.
- A szöveg konkrét tartalmi elemeinek értelmezése, a szöveg megformáltságára való reflektálás: a szöveg értelmezése a megértésre támaszkodik, de egyben alkotó tevékenység is. Az értelmezés műveletéhez tartozó feladatok esetében reflektálni kell a szövegre, értékelni kell a szöveg egészének vagy egy-egy részletének a szöveg egészében betöltött szerepét, megalkotottságát (Balázsi et al. 2006).

Az egyes gondolkodási művelettípusok szétválasztása a mérés technikai szükséglete, de minden művelettípus a globális megértés, a szöveg egészéről kialakult kép oldaláról is értelmezhető. Ez nemcsak a feladatlapon szereplő szövegek megértésére vonatkozik, hanem a szövegekhez kapcsolódó feladatok, utasítások értő feldolgozására is. A tanítási-tanulási folyamat bármelyik szakaszán felmerül a kérdés, hogy a tanulói teljesítményekben milyen mértékben jelenik meg a feladatok szövegének értelmezési szintje. A mérőlapokon is jellemző a feladatok, utasítások szövegének pontatlan, figyelmetlen értelmezéséből származó rossz válasz. Ezért is szakterületről független, általános pedagógiai feladatként jelenik meg a szövegértési kompetencia fejlesztése, és nem utalhatjuk kizárólag a magyar nyelv és irodalom tanárának a hatáskörébe. A kompetenciaalapú oktatási programcsomagok kifejlesztése során létrejöttek azok a taneszközök, amelyek egy adott kompetenciát több műveltségi terület tanításának keretében, keresztntantervi formában támogatnak

a szaktárgyi órák témáinak a feldolgozásával, illetve a tanórán kívüli nevelési-tanítási helyzetekhez kínálnak modulokat a kompetenciafejlesztés kereteiben. A differenciálás, a tevékenységközpontúság, a módszertani sokszínűség, a változatos munkaformák, az összhangra törekvés a többi kompetenciaterülettel hatékony eszközei lehetnek a tanulói kompetenciák fejlesztésének.

Az utóbbi években számtalan pedagógiai írás, publikáció foglalkozott a hatékony tanulásszervezési módok bemutatásával, a reformpedagógiai módszerekkel, a kompetenciaalapú oktatás népszerűsítésével. Az évek óta rendszeresen folyó hazai és nemzetközi mérések arra hívják fel a figyelmet, hogy a hagyományos módon történő oktatás napjainkban sikertelen, nem tölti be feladatát, nem készíti fel a fiatalokat az új kihívásokra, a munkaerőpiacon jelentkező igények kielégítésére. Nem változott az a tendencia, hogy sok esetben a középiskolába bekerülő diák nem tud értő módon olvasni (Gósy 2008), vagy helytelen írásszokásai miatt olvashatatlan az írása. Ilyenkor a középiskolai tanárnak kell az okokat megkeresnie és javítani a hibákat. Ezért előnyös, ha tud diagnosztizálni, ha ismeri a készségek hierarchikus rendszerét és a kompetenciafejlesztés módszereit az ábécétől az érettségiig (Adamikné 2001).

A munka világában ma már egyre ismertebb a projekttervezés és a projektvégrehajtás fogalma. A projektpedagógia olyan tanulásszervezés, amelynek középpontjában valamilyen elvégzendő tevékenység vagy probléma áll, és a hangsúlyt az ismeretek megszerzésének, a képességek fejlesztésének a folyamatára helyezi. Ide tartozik a projekt- vagy témahét fogalma is. A projektmódszer a tanulói tevékenységek tudatos tervezését igényli, a megismerés fő forrásává a tanuló tapasztalatát, érdeklődését, tevékenységét teszi. A tevékenység-központúság biztosítása a közös tanítási-tanulási folyamatban speciális módszertani eszköztár meglétét feltételezi a pedagógus részéről. Ennek a speciális módszertani eszköztárnak, közte a csoportmunka módszerének a megismerése és alkalmazása lehet a fejlesztés egyik útja (Merényi et al. 2006). A csoportmunka és a páros munka (nem összetévesztendő a csoportos jellegű egyéni tevékenységgel) módszere fokozottan biztosítja a tevékenység-központúságot, a feladat érdekességét, különlegességét, összetettségét, újszerűségét, mindez a figyelem fenntartásának fontos eszköze. A figyelem lehetőséget biztosít az információk szelektálására és feldolgozására, így alapfeltétele egy szöveg megértésének. A mérőlapok feladatainak többsége úgy ellenőrzi a szöveg megértését, hogy információkra kérdez rá, fontos tehát a figyelem fejlesztése, minél hosszabb ideig tartó, minél nagyobb terjedelmű és minél intenzívebb ébren tartása. A tanulás aktívvá tételével, érdekes, változatos, játékos feladatok kitalálásával a csoportmunka keretein belül a figyelem eredményesen fejleszthető (Adamikné 2001). A csoportmunka kiválóan alkalmas a tanórai differenciálásra, vagyis az egyéni különbségek figyelembevételére, az egyénre szabott fejlesztésre.

A szövegértés képessége szoros összefüggésben van a szövegalkotási kompetenciákkal. A helyes szövegalkotásnak az egyik alapvető feltétele a szókincs fejlesztése, amelynek két nagy területe van: a szókincs gyarapítása és a már ismert vagy használt szavak jelentésének a tisztázása, pontosítása. Ez utóbbi alapfeltétele a szöveg megértésének, hiszen a szavak jelentésének ismerete nélkül a szöveg egészét sem érthetjük meg, mivel a szókincs és a megértés szoros korrelációt mutat (Tóth 2006). Ezért fontos a tanulók aktív és passzív szókészletének mindennapos karbantartása, amelyhez szintén több módszer áll a pedagógusok rendelkezésére. A kompetenciafejlesztés szinte minden területére számos jó gyakorlatot találhatunk a Tempus Közalapítvány Tudástárának Módszertani Ötletgyűjteményében (1). A szövegértés összetett gondolkodási folyamat, amelynek feltétele a tanuló már meglévő tudása, a hosszú távú memóriában tárolt tudásstruktúrája. Figyelmet kell tehát fordítani a tanítási órán az előkészítésre, amely során felfrissítjük az új információk megértéséhez szükséges tudást. Ehhez jól megtervezett kérdések kellenek, amelyek biztosítják a megértés fejlesztését, ugyanakkor a tanulókat is irányítják a válaszadásban, a szövegben való eligazodásban (Adamikné 2001). Ahhoz, hogy ez jól működjön, szükség van a tanárok kérdezési kultúrájának javítására, fejlesztésére. A kompetenciafejlesztés interaktív és reflektív tanulási technikáinak gazdag tárháza található Pethőné Nagy Csilla Módszertani kézikönyvében (Pethőné Nagy 2007), amely az Irodalomkönyv

9–12. és az Irodalomtankönyv a szakközépiskolák számára 9–12. című tankönyvcsaládhoz készült metodikai segédanyagként (Lövei–Südi 2010).

Feladattípusok

A tanulóknak a teszt kitöltése közben két alapvető feladattípust kellett megoldaniuk: feleletválasztós kérdéseket, valamint nyílt végű, szöveges választ igénylő feleletalkotó feladatokat. A feleletválasztós teszteket az jellemzi, hogy a diáknak a felkínált, előre megadott, viszonylag kis számú lehetőség közül kell kiválasztania a helyeset, illetve több állítás igaz vagy hamis voltát kell eldöntenie. Ezek a feladatok elsősorban a tudás egyszerűbb elemeinek, az ismeretjellegű tudásnak a mérésére alkalmasak, kevésbé használhatók az általános képességeknek, a gondolkodás rugalmasságának, a megértésnek, a szintézisnek a vizsgálatára. A nyílt végű, feleletalkotó feladatok esetében a diáknak írásban kell rövidebb-hosszabb választ adnia. A rövid szöveges választ igénylő feladatok közé olyan kérdések tartoznak, amelyekre a tanulónak egy-egy rövid elemmel (szó, szintagma) kell válaszolnia. A hosszabb szöveges választ igénylő feladatok bővebb kifejtést (egy teljes mondatot, felsorolást), illetve esszétypusú választ (több mondatból álló, összefüggő szöveg megalkotását) igényelnek a diáktól. Ez a feladattípus a tudás bonyolultabb összetevőinek a mérésére is alkalmas.

A mérési eredmények vizsgálata

A tanulmány további része a rendelkezésre álló adatok és táblázatok alapján az eredmények nemek szerinti megoszlására és jellemzőire szűkíti a mérések elemzését. Az adatok szűrése a mennyiségüket is korlátozza, mivel a nemek szerinti megoszlás csak 2010-től jelentkezik a statisztikákban. Ebből adódóan a kutatás a 2010-ben és 2011-ben végzett 10. évfolyamos országos kompetenciamérések fővárosi fenntartású oktatási intézményekre vonatkozó szövegértés-szövegalkotás eredményeit vizsgálja a nemek szerinti megoszlás szempontjából. Az elemzés az utalás szintjén olyan egyéb szempontokra is kitér, mint a képzési forma (iskolatype) és a képességszintek szerinti különbségek.

A képzési forma jellemzői

A 2013. január 1-jéig fővárosi fenntartásban működő közép fokú oktatási intézmények típusai:

- gimnázium:
 - 8 évfolyamos gimnázium
 - 6 évfolyamos gimnázium
 - 4 évfolyamos gimnázium
- szakközépiskola
- szakiskola

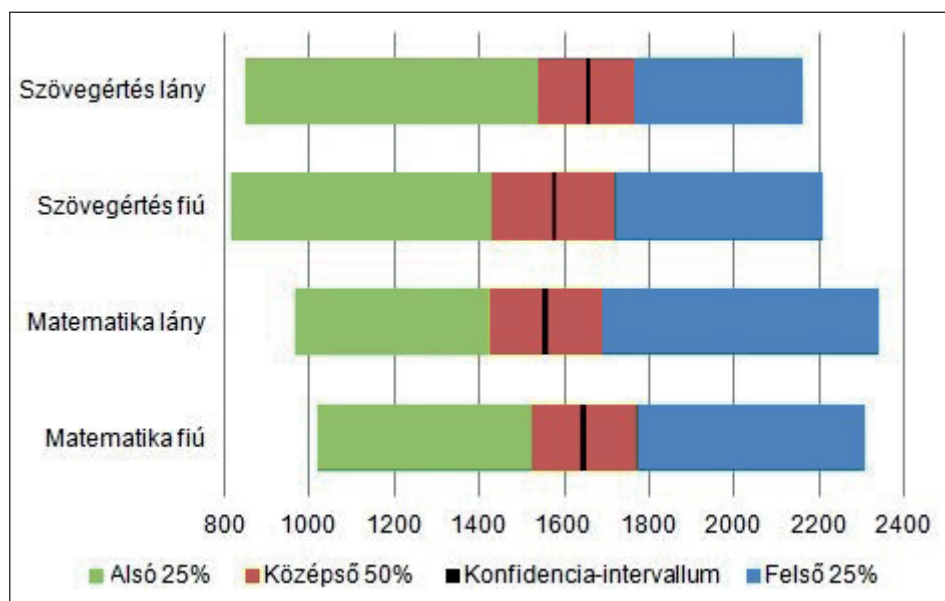
A tanulmányban feldolgozott, 2010. évi országos kompetenciamérés eredményeiről készült jelentésben ténylegesen szereplő 10. évfolyamos tanulók száma 9349 volt, 2011-ben pedig az intézmények adata szolgáltatása szerint 8943 fő. Ennyien voltak tehát azok, akik a felmérés napján nem hiányoztak, és mind matematika-, mind szövegértéspontszámmal rendelkeztek. 2011-ben a legnagyobb, 20%-os arányú létszámmeltérés a jelentésre jogosultak és a jelentésben szereplők között a szakiskolásoknál volt megfigyelhető, tehát a szakiskolai tanulók ötödére vonatkozóan nem született ebben az évben objektív információ (Lövei et al. 2011, 2012).

Képességszintek

Az adatok elemzésében fontos szerepet játszanak a szakmai és statisztikai szempontok alapján meghatározott képességszintek. Ezek segítségével a tanulókat képességük szerint kategóriákba sorolva képet tudunk adni arról, hogy milyen képességekkel rendelkeznek az adott szintbe tartozók, és mi az, amiben elmaradnak a magasabb szinten található tanulóktól. 2010-ben a képességskálák újradefiniálásával együtt járt egy új, közös skálán meghatározott, közös képességszint kialakítása is, amely 7 szintet határozott meg. A szintek kialakításában és az elérésükhöz szükséges tudás leírásában a kiindulási alap a feladatok nehézsége volt a megoldásukhoz szükséges műveletek összegzése alapján. A 10. évfolyam esetében szövegértésből a 4. az a minimális szint, amelynek elérése szükséges ahhoz, hogy a tanuló eredményesen tudja alkalmazni képességeit a további ismeretszerzésben és az önálló tanulás során (Lövei et al. 2011, 2012).

A nemek szerinti teljesítménykülönbségek

A nemzetközi és a hazai kompetenciamérések eredményei a fiúk és a lányok teljesítményének különbözőségét mutatják, ebből következően a vizsgált tanulók nemek szerinti összetétele hatással lehet a két mérési területen elért eredményre. A 2010. évi országos kompetenciamérés fővárosi adatainál is érvényesült ez a tendencia az országos helyzetnek megfelelően (1. ábra). A fiúk matematikai, a lányok szövegértési teljesítménye volt a magasabb, a nemek eredménye közötti különbség 76,74 standard képességszint.

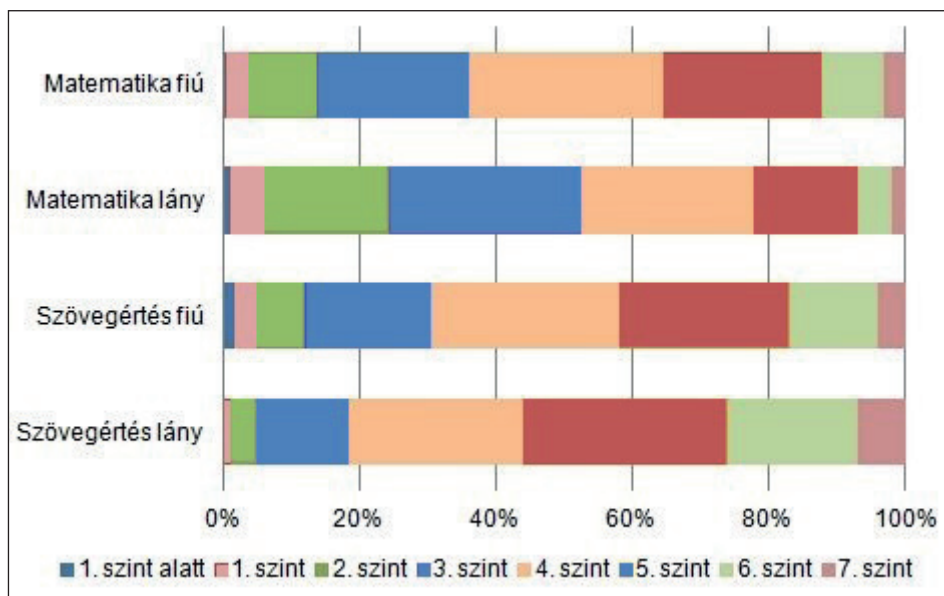

1. ábra

Az átlageredmények és konfidencia-intervallumok alakulása nemenként 2010-ben

A tanulók felének eredménye mindegyik vizsgált csoportban közel 250 pont szélességű intervallumban helyezkedett el. A szövegértés során nyújtott teljesítmények a gyengébben teljesítőknél heterogénebb, a jobban teljesítőknél homogénebb csoportra utaltak a matematikánál tapasztaltakkal szemben.

A tanulók képességszintek szerinti megoszlása a fentiekben leírtakat támasztotta alá (2. ábra). A szövegértésnél a fiúk aránya 5, a lányoké 35 százalékponttal volt magasabb a matematikánál megfigyeltékhez képest. A fiúk képességszintek szerinti összetétele a két vizsgált területen hasonlóságot mutatott. A lányok esetében jelentős különbség volt megfigyelhető a matematika és a szövegértés területen látható összetételben.

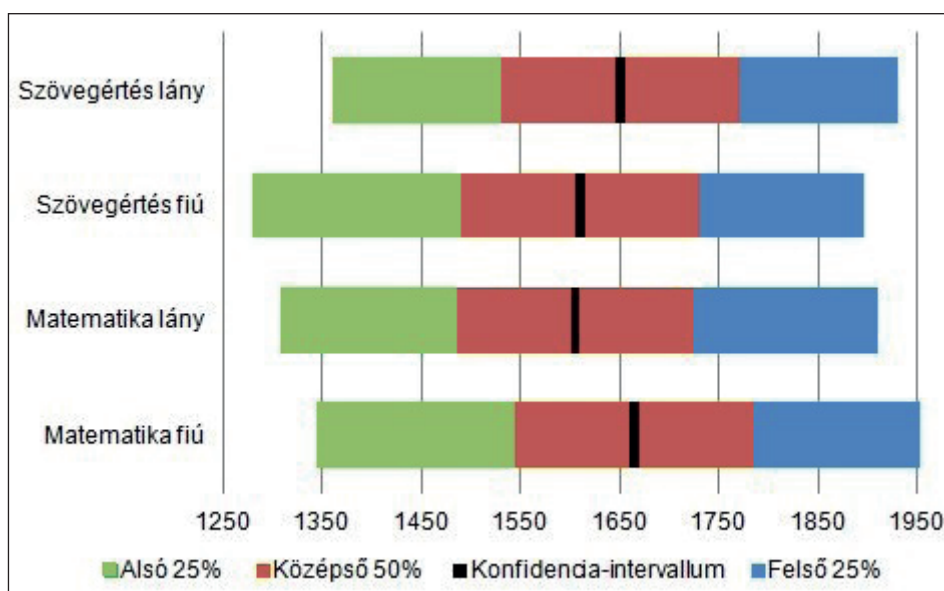

2. ábra

A tanulók képességszintek szerinti megoszlása nemenként 2010-ben

2011-ben, a mérésben érintett tanulók nemek szerinti összetételét nézve, több volt a fiú, mint a lány, képzéstípusonként tekintve a 6 és a 8 évfolyamos gimnáziumokban ugyan a tanulók több mint fele, a 4 évfolyamos gimnáziumoknál több mint 60%-a volt lány. A szakközépiskolákban és a szakiskolákban viszont másként alakult a helyzet: a fiúk aránya volt magasabb, 57/65%. Más megközelítésben: a 10. évfolyamos fiúk 15%-a volt gimnazista, 14%-a szakiskolás és 71%-a szakközépiskolás. A lányoknak negyede volt gimnazista, a 4 évfolyamos gimnáziumba járók aránya kétszerese volt a fiúkénak. Szakiskolában a lányok 9%-a tanult.

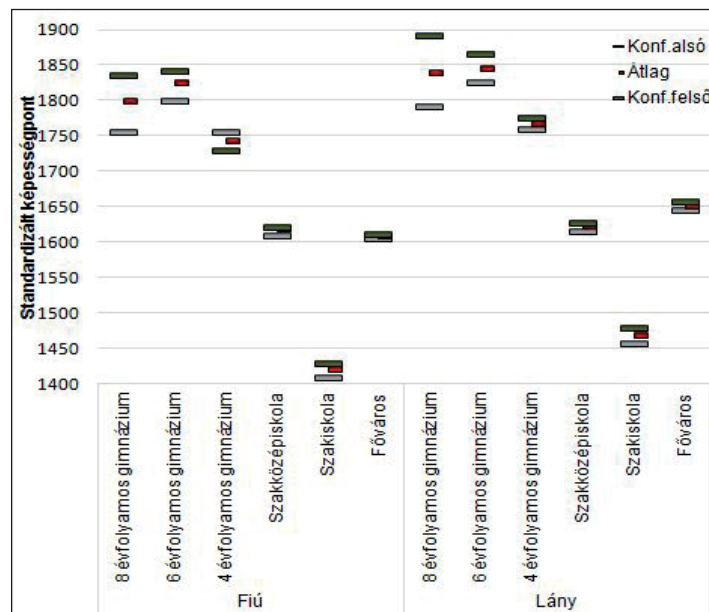
A 2011. évi országos kompetenciamérés fővárosi adatainál is jól látható a nemek szerinti eredményeltérés (3. ábra). A fiúk matematikai, a lányok szövegértési teljesítménye volt a magasabb, a nemek eredménye közötti különbség 53,44 standard képességpont.

3. ábra

Az átlageredmények és konfidencia-intervallumok alakulása nemenként 2011-ben

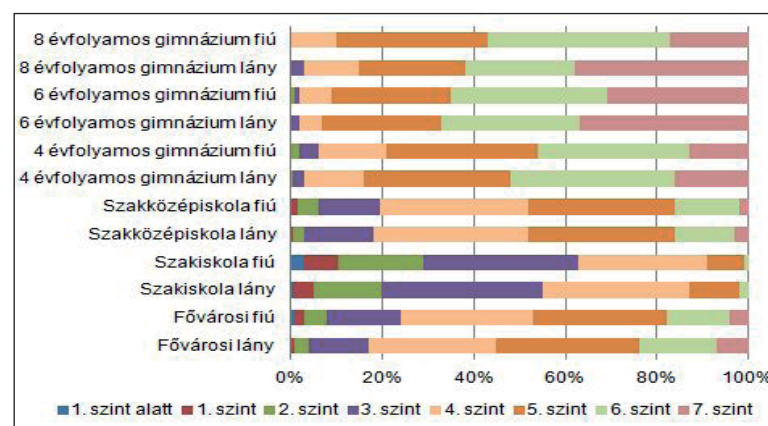
A fiúk és a lányok matematikaeredménye között negyedszórásnyi különbség volt a fiúk javára, amely képzéstípusonként is látható, kivéve a 8 évfolyamos gimnáziumoknál. A szövegértés-eredményénél szintén negyedszórásnyi különbség volt tapasztalható a nemek szerinti teljesítmények között, de fordítva, itt a lányok bizonyultak eredményesebbnek (4. ábra).

4. ábra

Az átlageredmények és konfidencia-intervallumok alakulása nemeként szövegértésből képzéstípusonként
(Forrás: Südi Ilona)

Képzéstípusonként tényleges különbség a 4 évfolyamos gimnazisták és szakiskolások esetében volt jellemző. A 4 és a 6 évfolyamos gimnazista, valamint a szakközépiskolások és 4 évfolyamos gimnazista fiúk eredményének eltérése félszórásnyi körüli, a szakiskolásoknál és a szakközépiskolásoknál már egyszórásnyi volt a különbség. A lányoknál is hasonlóan alakult a helyzet, a különbség fél-, illetve háromnegyed szórásnyi lett a matematikaeredményekhez hasonlóan. A képességszintek szempontjából a nemek között a matematikánál látott különbségek a szövegértésnél kevésbé jelentek meg az egyes képzéstípusoknál, kivéve a szakiskolásokat. Ebben a csoportban a lányok 45%-a, a fiúk 36%-a volt a 4. képességszinten és a felett. Ugyanakkor a 3. képességszint alatt a fiúk közel harmada, a lányok ötöde teljesített. Ezek az eloszlásértékek adták a magyarázatát az eredmény átlagos alakulásának (5. ábra).

5. ábra

A tanulók képességszintek szerinti megoszlása nemeként szövegértésből

A nemek szerinti teljesítménykülönbségek feladatonként 2010-ben

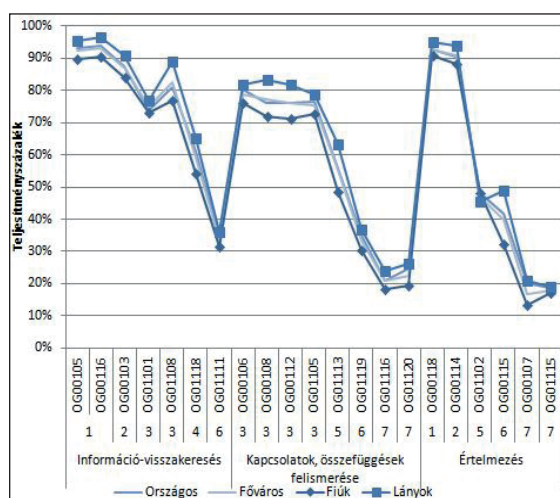
A 2010 májusában megírt szövegértéstezt megszerkesztettsége, szókincse és stílusa alkalmazkodott a mérésben részt vevő korosztály életkori sajátosságaihoz, és megfelelt a 2006-ban megjelent *Tartalmi keretben* megfogalmazott szempontoknak (1. táblázat).

1. táblázat

A 2010. évi országos kompetenciamérés 10. évfolyamos szövegértés-feladatai a gondolkodási műveletek és a szövegtípusok szerinti bontásban

Az itemek száma					
G o n d o l k o d á s i m ű v e l e t e k		Információ visszakeresés	Kapcsolatok, összefüggések felismerése	Értelmezés	Együtt
	Elbeszélő típusú szöveg	6	7	8	21
	Magyarázó típusú szöveg	6	8	8	22
	Dokumentumtípusú szöveg	8	7	6	21
	Összesen	20	22	22	64

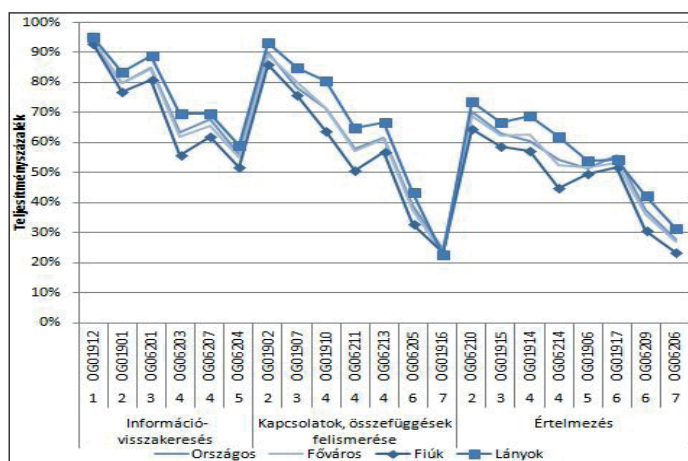
Az összesített eredmények már előre jelezték, hogy különbségek várhatók a nemenkénti tanulói teljesítményekben a lányok javára. A szövegtípusonkénti és gondolkodási műveletenkénti bontás (6–10. ábra) arról tanúskodott, hogy csupán az értelmhez igénylő feladatokban nem volt különbség a nemek szerint a tanulói teljesítményekben.

6. ábra

A dokumentumtípusú szövegekhez tartozó feladatokban elért eredmények nemenkénti bontásban (Forrás: Südi Ilona)

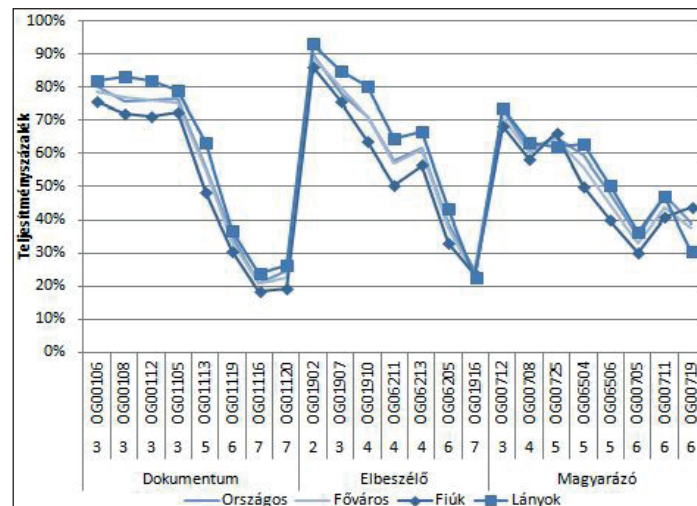
A dokumentumtípusú szövegekhez tartozó feladatokban – azok nehézségétől és az elvégzendő művelet típusától függetlenül – helyenként jelentős, 10 százalékpontot meghaladó lemaradás mutatkozott a fiúk részéről. Az egyik feladat a Bárka Színház szórólapjához kapcsolódott: „A fesztivál idején egy ismerősöd Budapesten tartózkodott, és szívesen megnézett volna egy rendhagyó operett-előadást, de a színházakban még nyári szünet volt. A fesztivál melyik programját ajánlhattad volna a figyelmébe? Válaszodat a szöveg alapján indokold!” (2) Az értelmezést és szövegalkotást is igénylő kérdés volt az egyik legnagyobb (17 százalékpont) teljesítménykülönbséget mutató feladat, amelyet a lányok magasabb százalékban oldottak meg jól, mint a fiúk. A másik, hasonló arányokat mutató item ebben a szövegtípusban a két pályázati kiíráshoz kapcsolódott: „Legkorábban hogyan értesülhetnek a művészeti világiállításra jelentkezők arról, hogy elfogadták a munkájukat?” (2) A helyes válaszhoz logikai kapcsolatok, összefüggések felismerésére volt szükség, erre a „hogyan” kérdőszó is utal.

7. ábra

Az elbeszélő típusú szövegekhez tartozó feladatokban elért eredmények nemenkénti bontásban (Forrás: Südi Ilona)

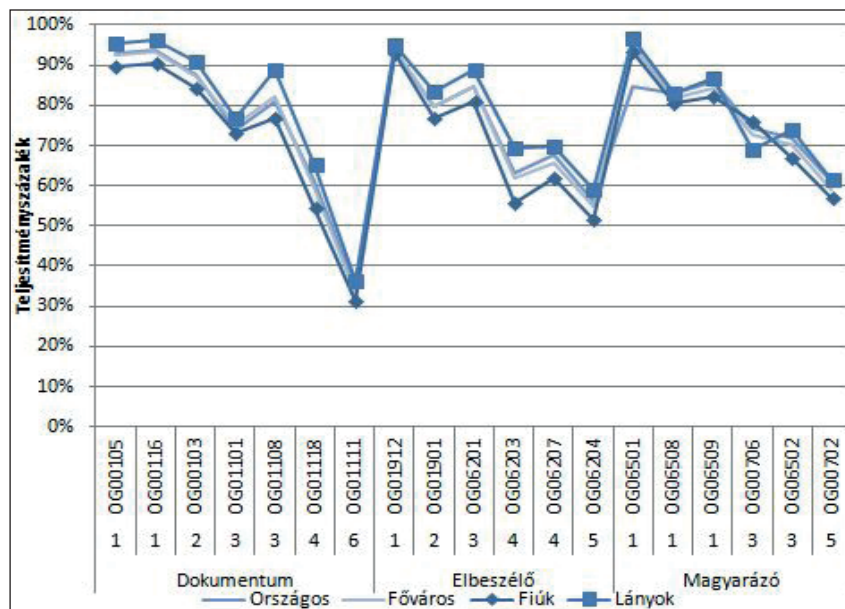
Az elbeszélő típusú szövegekben elért eredményekben 10 százalékpontot meghaladó mértékű teljesítményeltérés a lányok javára jellemzően a 4. nehézségi szintű feladatok esetében jelentkezett. 17 százalékpontnyi, tehát legnagyobb teljesítménykülönbséget mutató feladat is ebbe a szövegtípusba tartozott; Jane Austen *Büszkeség és balítélet* című regényének egy részletével kapcsolatos, szintén értelmezést és szövegalkotást is igénylő kérdés: „Szerinted melyik lány lehet az apa kedvence? A szöveg alapján indokold meg válaszodat!” (2) 16 százalékpontnyi hátrányt jelentő feladat ebben a szövegtípusban a „Milyen lehet Gergő kapcsolata nagymamájával? Válaszodat a szöveg alapján indokold!” (2) volt, amely kapcsolatok, összefüggések felismerését igényelte, és ugyancsak tartalmazott szövegalkotást Nógrádi Gábor *A bátyám zseni* című könyvének egy részletére vonatkozóan.

8. ábra

A kapcsolatok, összefüggések felismerése területén elért eredmények nemenkénti bontásban (Forrás: Südi Ilona)

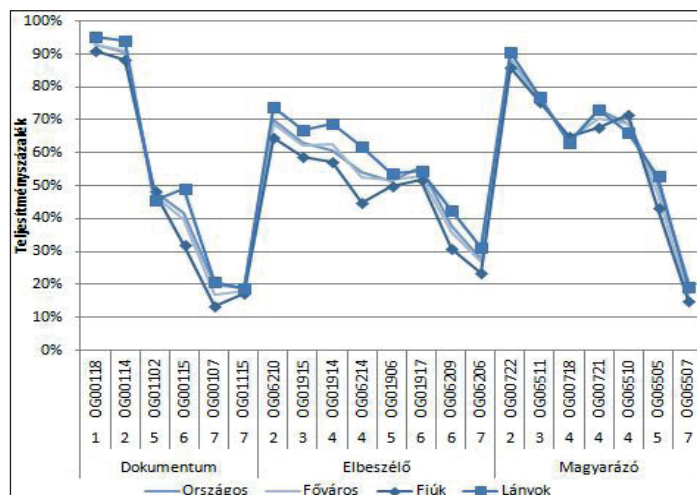
A kapcsolatok, összefüggések meglátását igénylő feladatokban három esetben a fiúk érték el magasabb eredményt, egyik esetben ennek mértéke a 10 százalékpontot is meghaladta. Jellemzően a magyarázó típusú szövegben voltak ezen gondolkodási művelet terén jobbak. A feladat a következő volt: „Jelöld meg B-vel a térképen, hol találták a 29 bődönhajót, H-val pedig a barcsi hajóroncs lelőhelyét!” (2) A feladathoz egy térkép is tartozott, a szöveg pedig a török kori bődönhajókról szóló újságcikk volt. A térképen való tájékozódás kimagasló eredményt hozott a fiúknál, 13 százalékponttal oldották meg sikerebben ezt a feladatot, mint a lányok.

9. ábra

Az információ-visszakeresés területén elért eredmények nemenkénti bontásban (Forrás: Südi Ilona)

Egységesebb a teljesítmények átlaga az információ-visszakeresést igénylő feladatokban a nemenkénti bontás szempontjából. Itt egyetlen olyan feladat volt, ahol a lányok teljesítménye csekély mértékben elmaradt a fiúkétól, és ez az item is magyarázó típusú szöveghez tartozott.

10. ábra

Az értelmezés területen elért eredmények nemenkénti bontásban (Forrás: Südi Ilona)

A dokumentumszövegekre vonatkozó nehezebb feladatokban, valamint az elbeszélő szöveg feladataiban a fiúk részéről időnként jelentős, 15 százalékpontot meghaladó mértékű elmaradást láthattunk. Ez a teljesítménykülönbség azonban nem jellemző a magyarázó szövegekre vonatkozó feladatokban elért eredményekre. Ez azt mutatja, hogy ebben a szövegtípusban a fiúk sikeresebben birkóztak meg a feladatokkal összehasonlítva a lányokkal.

A nemek szerinti teljesítménykülönbségek feladatonként 2011-ben

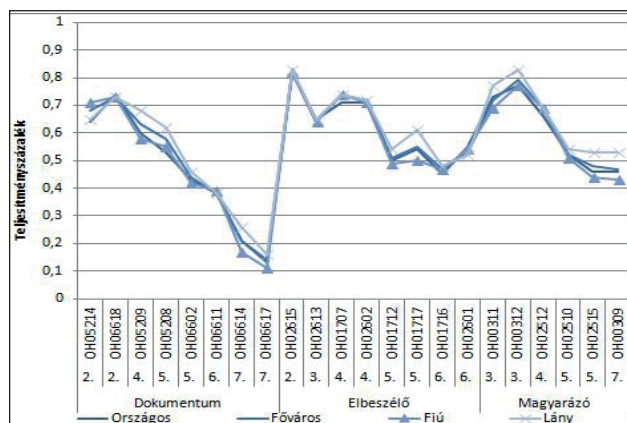
A 2011-ben megírt teszt szövegeinek és feladatainak jellemzőit a következő táblázat mutatja meg (2. táblázat):

2. táblázat

A feladatok megoszlása a gondolkodási műveletek és a szövegtípus szerint

Az itemek száma					
G o n d o l k o d á s i m ű v e l e t e k		Információ visszakeresés	Kapcsolatok, összefüggések felismerése	Értelmezés	Együtt
	Elbeszélő típusú szöveg	6	6	8	20
	Magyarázó típusú szöveg	7	6	7	20
	Dokumentumtípusú szöveg	7	8	8	23
	Összesen	20	20	23	63

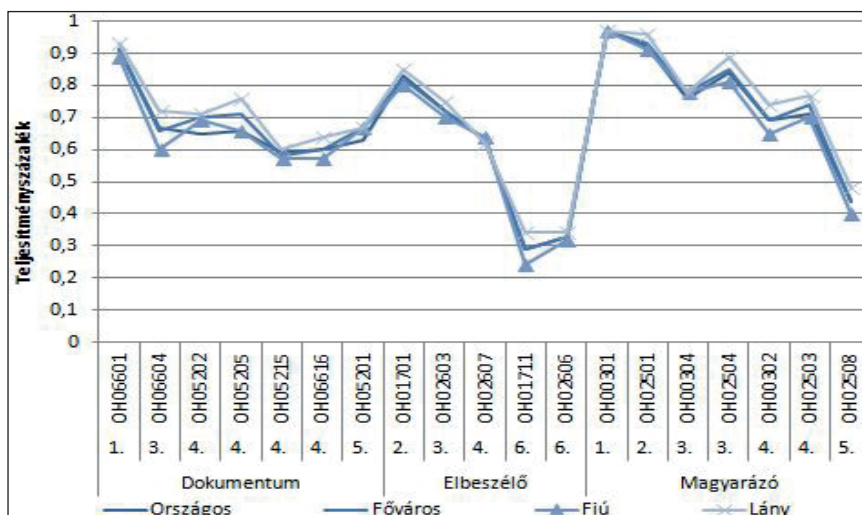
Az értelmezésnél a lányok az előző évhez hasonlóan három item kivételével jobban teljesítettek a fiúknál, a különbség néha igen jelentős a lányok javára: egy itemnél 11, kettőnél 10 és szintén kettőnél 9 százalékpontnyi (11. ábra).

11. ábra

Az értelmezés gondolkodási műveletéhez tartozó feladatok megoldási szintje nemenként (Forrás: Südi Ilona)

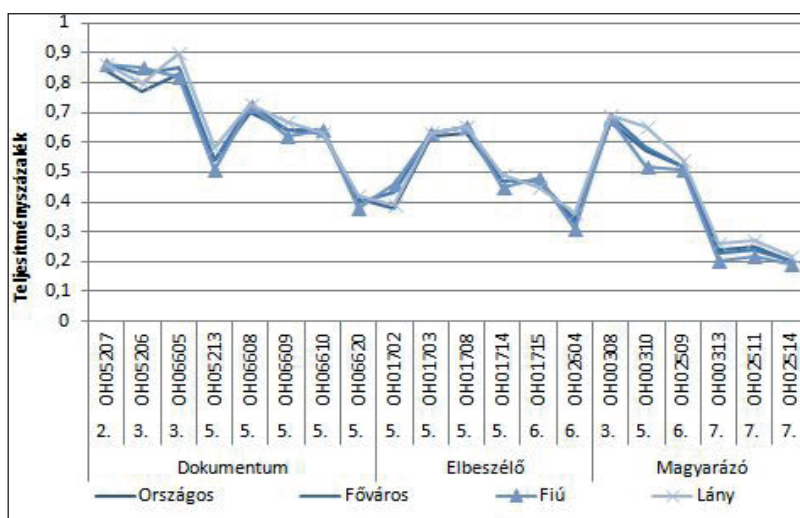
A fiúk javára a legnagyobb eltérés is csak 6 százalékpontnyi volt egyetlen feladatnál, egy dokumentumtípusú szövegben. Érdekes megjegyezni, hogy a másik két, a fiúk által jobban megoldott item is a dokumentumtípusú szövegekhez kapcsolódott. A magyarázó típusú szövegekben a lányok teljesítménye kiemelkedett a fiúkéhoz képest (ez eltérést jelent az előző évi eredményekhez viszonyítva, amikor ebben a szövegtípusban a fiúk erősebben teljesítettek, a dokumentumokban viszont jóval gyengébben). Az elbeszélő típusú szövegben viszont kiegyensúlyozott volt a helyzet, a fiúk és a lányok 1 item kivételével közel azonos szinten teljesítettek (éppen ennél az egy itemnél volt az egyik legnagyobb eltérés a lányok javára). Az információ-visszakeresésben csak egyetlen feladatnál voltak eredményesebbek a fiúk a lányoknál 2 százalékponttal (12. ábra). Az összes többi kérdést (a három azonos százalékon kívül) magas százalékpont-különbséggel (egy itemnél 12, kettőnél 10 százalékpont) a lányok választák meg jobban.

12. ábra

Az információ-visszakeresés gondolkodási műveletéhez tartozó feladatok megoldási szintje nemenként (Forrás: Südi Ilona)

A kapcsolatok, összefüggések felismerésében érték el a fiúk a legjobb, a lányok a (fiúkhoz képesti) legalacsonyabb eredményeket (13. ábra). A fiúk 4 itemben voltak jobbak a lányoknál, a legnagyobb különbség 7 százalékpontnyi, az itemek közül kettő dokumentum-, kettő elbeszélő típusú szöveghez kapcsolódott

13. ábra

A kapcsolatok, összefüggések felismerése gondolkodási művelethez tartozó feladatok megoldási szintje nemenként (Forrás: Südi Ilona)

A fiúk a következő, Kosztolányi Dezső *Vasúti tolvaj* című novellájának elbeszélő típusú szövegéhez kapcsolódó feladatban voltak a legsikeresebbek: „Miért az első osztályon utazott a történet szereplője?” (3) A lányok egyébként 14 itemben jobb eredményeket értek el a fiúknál. Itt született meg a legnagyobb mértékű eltérés is a lányok javára: 13 százalékpontnyi a bohóchalak viselkedéséről szóló magyarázó típusú szövegnél. A feladat a következő volt: „Az alábbi négy ábra közül melyik lehet a tudósok által megépített kamra? Satírozd be a helyes válasz betűjelét, és válaszodat indokold is meg!” (3) Ebben a szövegtípusban összességében minden feladatnál jobbak voltak a lányok, mint a fiúk.

Összegzés

A két év szövegértés-szövegalkotás kompetenciamérései alapján egyértelműen körvonalazódik, hogy szignifikáns különbség van a fiúk és a lányok teljesítménye között. Ezen a kompetenciaterületen a lányok jóval a fiúk fölött teljesítenek a 10. évfolyamon, szinte alig van olyan item, amelyikben a fiúk a lányok fölé emelkednének. Látjuk, hogy a legjellemzőbb teljesítménykülönbség az értelmezést és a szövegalkotást igénylő feladatok területén jelentkezik, és a különbség néha igen jelentős a lányok javára. Szövegtípusok szerint viszont nem tudunk trendeket meghatározni, a két év eredményei ebből a szempontból ellentmondásosak. Míg 2010-ben a fiúk jobban teljesítettek a magyarázó típusú szövegekben, és rosszabbul a dokumentumoknál, addig 2011-ben a fiúk által jobban megoldott itemek a dokumentumtípusú szövegekhez kapcsolódnak, a magyarázó típusú szövegekben viszont a lányok teljesítménye jobb. Az elbeszélő típusú szövegek esetében kiegyensúlyozott a helyzet, a fiúk és a lányok közel azonos szinten teljesítenek. Az információ-visszakeresésben 2011-ben csupán egyetlen feladatnál voltak eredményesebbek a fiúk a lányoknál, és ez pontosan megegyezik a 2010-es méréssel, csak akkor nagyobb volt a különbség mértéke. Az összes többi kérdést közel azonos szinten vagy magas százalékpont-különbséggel a lányok választották meg jobban. A kompetenciamérések eredményei további kutatásokra és a fejlesztés tudatosabb megtervezésére ösztönzik a kutatókat és a pedagógusokat.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna 2001. *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Trezor Kiadó. Budapest.
- Bácsi János – Sejtes Györgyi 2009. Didaktikai útmutató a szövegértési feladatlaponk összeállításához. *Anyanyelv-pedagógia* 2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=218> (2014. augusztus 30.)
- Balázs Ildikó – Felvégi Emese – Szabó Annamária – Szepesi Ildikó 2006. *OKM 2006. Tartalmi keret*. SuliNova Kht. Budapest. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/meresek/orszmer2006/tartalmikeret2006.pdf (2013. június 30.)
- Gósy Mária 2008. A szövegértő olvasás. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=25> (2014. augusztus 30.)
- Lövei Mária – Südi Ilona (összeáll.) 2010. *A 2009/2010. tanévi fővárosi 9. évfolyamos kompetenciaalapú bemeneti mérések matematika és szövegértés-szövegalkotás eredményeinek elemzése*. (Póta Mária és Sáfrányné Molnár Mónika elemzésének felhasználásával.) Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. Budapest. http://www.budapestedu.hu/data/cms88088/Fov_bemeneti_2009_mat_szov_elemzes_20100204_jav.pdf (2014. augusztus 30.)
- Lövei Mária – Südi Ilona – Török József (összeáll.) 2011. *Elemzés a fővárosi fenntartású középiskolák 10. évfolyamának 2010. évi kompetenciamérési eredményeiről*. (Póta Mária és Sáfrányné Molnár Mónika elemzésének felhasználásával.) Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. Budapest. http://www.budapestedu.hu/data/cms139059/Elemzes_a_fovaros_i_fenntartasu_kozepiskolak_10._evfolyamanak_2010._evi_kompetenciameresi_eredmenyeirol.pdf (2013. június 30.)
- Lövei Mária – Südi Ilona – Török József (összeáll.) 2012. *Elemzés a fővárosi fenntartású középiskolák 10. évfolyamának 2011. évi kompetenciamérési eredményeiről*. (Póta Mária és Sáfrányné Molnár Mónika elemzésének felhasználásával.) Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. Budapest. http://www.budapestedu.hu/data/cms149309/Fov_OKM_2011_elemzes_20120531.pdf (2013. június 30.)
- Merényi Ádám – Szabó Vince – Takács Attila (szerk.) 2006. *101 ötlet innovatív tanároknak*. Jedlik Oktatási Stúdió. Budapest.
- Pethőné Nagy Csilla 2007. *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó. Budapest.
- Póta Mária – Sáfrányné Molnár Mónika – Török József 2008. *Elemzés a fővárosi fenntartású középiskolák 2007. évi kompetenciamérési eredményeiről*. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. Budapest. http://www.budapestedu.hu/data/cms26850/orszagos_kompetenciameres_2007_elemzes.pdf (2014. augusztus 30.)
- Tóth Beatrix 2006. A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *Magyar Nyelvőr* 457–469. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1304/130406.pdf> (2014. augusztus 30.)
- Vidákovich Tibor 1990. *Diagnosztikus pedagógiai értékelés*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- (1) Tempus Közalapítvány http://temp.tpf.hu/tudastar_kereso (2014. augusztus 30.)
- (2) Országos Kompetenciamérés 2010. Tesztfüzet. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/meresek/orszmer2010/okm2010_10_evfolyam_a.pdf (2013. június 30.)
- (3) Országos Kompetenciamérés 2011. Tesztfüzet. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/meresek/orszmer2011/okm2011_10_evfolyam_a_fuzet.pdf (2013. június 30.)

Sáfrány-Molnár, Ilona Mónika

Measuring competencies from a gender perspective

Each year the Office of Education (Oktatási Hivatal) organizes a national survey on text comprehension, text production competencies and mathematical literacy. The study analyses the results of a competency survey for text comprehension and text production, broken down by gender. This survey was carried out in 10th grade in educational institutions maintained by the capital in 2010 and 2011. The analysis discusses the distinguishing features of text types and cognitive operations and the differences between education forms (school types) and competency levels. Measures of these two years clearly show that there is a significant difference between the performance of boys and girls. The most characteristic difference in performance can be found in exercises for text comprehension and production. In the competency surveys, apart from a few exceptions, girls answered all questions nearly at the same level as boys or better than them with a high percentage difference.

Kulcsszók: szövegértés-szövegalkotás kompetencia, kompetenciamérés, gender, szövegtípusok, gondolkodási műveletek

Keywords: text comprehension and text production competencies, measuring competency, gender, text types, cognitive operations

Az írás szerzőjéről

Sáfrányne Molnár Ilona Mónika

Oktatóskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, Magyarország

molnar.monika[kukac]ofi.hu